

**ԴԱՏԱԿԱՆ ՓՈՐՉՈՒԹՅՈՒՆՆԵՐԸ ԱՆԳԼԻԱՅԻ
ԻՐԱՎՈՒՆՔՈՒՄ (VII-XI դդ.)**

Իբրև հանցագործության ապացուցման հմարամիտ միջոց անգլոսաքսոնական թագավորություններում գրեթե լայն տարածում էին գտել շիկացած երկաթով և եռացրած ջրով դատական փորձությունները, որոնք պատմաիրավական գրականությունում, որպես կանոն, ընդունված էր կոչել «Աստծու դատ Աստվածային դատաստան»¹ կամ «Աստծու սաստիկ պատիժ»:²

Դատական դատան փորձությունների հմարամտության միջոցով ծանրագույն հանցագործությունների բացահայտման, հանցագործի մեղքի կամ անմեղության հիմնավորման, հաստատման ու ապացուցման, ինչպես նաև օրինական և արդարացի դատավճիռ կայացնելու վերաբերյալ փորձությունների *քրեադատավարության* առեղծվածն առաջին անգամ հաստատագրել է Հնագույն Բարեխմի ստրկատիրական թագավորության տիրակալ Համմուրաբի թագավորը մ.թ.ա. 1792-1750թթ.:

Համմուրաբի թագավորի օրենքների (դատատաճանագրի) 2, 129, 132, 141 և 143 հոդվածների իրավական շեշտադրության համաձայն՝ ծանրագույն հանցագործություն կատարելու մեջ կասկածվող մարդը փորձությունների էր ենթարկվում ջրով: Ըստ որում՝ Բարեխմի թագավորության դատարաններում հանցագործության ապացուցման տարատեսակներ էին համարվում կասկածյալի կամ մեղադրյալի երդում-ցուցմունքը, վկաների և տուժողների ցուցմունքները, գրավոր ու իրեղեն ապացույցները: Նրա դատատաճանագրի հոդված 2-ն ուղղակի սահմանում էր, որ, եթե մարդը մեղադրվում էր կախարդություն կատարելու մեջ, և կախարդությունը չէր ապացուցվում, ապա կասկածվողը կամ մեղադրվողը իրեն մետում էր հոսող գետի մեջ: Եթե գետը բշտն տանում էր նրան, ապա մեղադրողը տիրում էր մեղադրվող հանցագործի տանը: Իսկ եթե վերջինս չէր խեղդվում և անվնաս էր մնում, ապա այս դեպքում նա համարվում էր անմեղ, իսկ կախարդության մեջ մեղադրողը ենթարկվում էր մահապատժի: Այսպիսի համգամանքներում ու դեպքերում մահապատժվածի տունը տնօրինում էր կախարդության մեջ կասկածված կամ մեղադրված անձը: Համմուրաբի թագավորի օրենքները հիշատակում են, որ սառը ջրով դատական փորձության էր ենթարկվում այն կինը, որն սիրարամությամբ էր զբաղվում այլ տղամարդու հետ: Այսպիսի դեպքում երկուսին կապում ու մետում էին գետը (հոդվ. 129): Այդպես էլ եթե կինն անմապատակ հետամնում էր տնից, աղքատացնում, շռալարար ու մսխողաբար վատնում էր տան ունեցվածքը, ապա նրան ևս մետում էին գետը (հոդվ. 142, 143):³

Դատական փորձությունների քրեական դատավարության առեղծվածի շարունակությունն իր իրավական ամրապնդումն է գտնում Հնագույն Հնդկաստանում՝ ստրկատիրության դարաշրջանում, մասնավորապես, ամասպելական նախահայր Մամուի օրենքներում: Այդ իրավունքի աղբյուրը շարադրել ու կազմել է Բրահմանների (սուրբ գրքերը՝ Վեդաները մեկնաբանողների) քրեական դպրություններից մեկը, մտավորապես մ. թ. ա. II դարից մինչև մ.թ. II դարն ընկած ժամանակաշրջանում: Պետք է ենթադրել, և դա հավանական է, որ Մամուի օրենքները Հնագույն Հնդկաստանի դրախմաշատարալի՝ իրավական նորմերի առաջին օրինակագրումը կամ օրենքների համակարգումն էր:

Հնագույն Հնդկաստանում դատավարության ընթացքում ցուցմունքների հավաստման, հաստատման արժեքավորումը, հիմնավորումը և որակումը կախված էին մարդկանց այն կամայականությունից և կամահաճոյությունից, թե որ կատարյին կամ

¹ G. Frederick, Jr. Kempin, *Historical Introduction to Anglo-American Law. Third Edition. Pennsylvania, 1990, p. 58:*

² G. Smith, *A History of England. Third Edition. New-York, 1966, p. 24:*

³ Шнн Законы Хаммурапи, М., 1960; Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран, N 12, М., 1984, стр. 56-57; З. Чернышковский, Хрестоматия по всеобщей истории государства и права, N 10, М., 1996, стр. 17-18:

կաստաներին էր (of the caste or castanets) պատկանում վկան: Ըստ որում՝ քրահմանների ցուցմունքներն առավել արժեքավոր էին գնահատվում: Իսկ եթե վկաներ գոյություն չունեին, ապա դատավորները հարցի կամ մեղադրանքի իսկությունը և ճշմարտությունը բացահայտելու համար նշանակում էին դատական փորձություններ:

Մամուի օրենքների իրավական տեսության համաձայն՝ Հնագույն Հնդկաստանում գոյություն են ունեցել ու կիրառվել եմ հինգ տարբարմույթ փորձություններ: Առաջին տարատեսակն էր կշեռքով փորձություն: Ըստ որում, մեղադրյալին կշռում էին կրկնակի: Եթե նա երկուրդ անգամ իր կշեռքով ավելի թեթև էր, քան առաջին անգամ, ապա նա ճանաչվում էր անմեղ: Երկրորդ տարատեսակը փորձությունն էր կրակով: Այս դեպքում մեղադրյալն ատրաշեն (շիկացած) առարկան բռնում էր իր ձեռքով: Եվ եթե այդ փորձությունից հետո խարամվածքի հետքեր չէին երևում, ապա նա ճանաչվում էր անմեղ:

Երրորդ տեսակի փորձությունը կատարվում էր սառը ջրով: Հանցագործության կատարման մեջ մեղադրվողին մետում էին սառը ջրով լցված խոր հորի մեջ, և եթե նա չէր խեղդվում, ապա դատարանը նրան ճանաչում էր անմեղ: Չորրորդը՝ փորձությունն էր թույնով: Այս դեպքում դատարանը որոշում էր կասկածյալին կամ մեղադրյալին տալ սահմանված չափի թույն: Եվ եթե թույնը խմելուց հետո վերջինս չէր մահանում, ապա համարվում է անմեղ:⁴ Հինգերորդ դատական փորձությունը կասկածյալի կամ մեղադրյալի «աստվածային ոգեկոչման երդումն էր»՝ հետևյալ բովանդակությամբ. «Ո՛վ, Տեր՝ իմ Աստված, եթե այս բանը արել եմ, եթե ամիրավություն կա իմ ձեռքերում, եթե չար եմ հատուցել ինձ հետ խաղաղ լիճողին և կոտորակել եմ ինձ զուր տեղը մեղացնողին, ապա թող թշմամիմ հալածե՛ իմ անձը և հասնե՛ նրան, որ իմ կյանքը կոխ տայ գետնի վերայ և իմ փառքը հողի մեջ բնակեցնե՛»: ⁵ Եվ եթե կասկածյալը կամ մեղադրյալը հանցագործության իսկության բացահայտման արարողության և երդման ժամանակ ալալվում էր իր դեմքով, կեցվածքով ու վարքագծով, ըմկնում էր շփոթության մեջ, ապա նրա մեղքը համարվում էր ապացուցված:

Մամուի օրենքների 83 հոդվածը հիշատակում է, որ դատարանում ճշմարիտ ցուցմունք տալու համար վկաներ էին հանդիսանում բոլոր կաստաներին պատկանող մարդիկ: Իսկ 113 հոդվածը սահմանում և պատվիրագրում էր, որ ծանրագույն հանցագործությունների կատարման դեպքերում դատարանում հարկադրաբար երվում էին քրահմանները, քշատրիները, վայշիները և շուդրիները:⁶

Հնագույն Բաբելոնի և Հնագույն Հնդկաստանի դատական դաժան փորձությունների իրավական տեսությունն իր կենսագործումն ու ընդօրինակումը գտավ Արևմտյան Եվրոպայում ավատատիրական թագավորությունների ձևավորման վաղ ժամանակաշրջանում: Այսպես, «դեռևս վեցերորդ դարում Ֆրանկյան տարեգրությունները հիշատակում են փորձության մի քանի ձևեր, մասնավորապես, ֆրանկյան ավատատիրության իրավունքի աղբյուրում՝ Սալիկյան պրավիպյում (Lex Salica):⁷ Այդ իրավունքի աղբյուրում գրառվել են սալիկյան (առափնյա) ֆրանկների դատական սովորույթները: Դատական սովորույթների գրառված իրավունքի աղբյուրներն ունեին մեծ գերմանական մյուս ցեղերը: Այսպես, օրինակ՝ բուրգունդական ցեղերն ունեին իրենց բուրգունդական սրբավայր, ալեմանները՝ ալեմանական, վեստգոթերները՝ վեստգոթերյան սրբավայր, բավարները՝ բավարական, տարսերը՝ տարսունական սրբավայրները: Այդ բարբարոսական սրբավայրների իրավական համակարգում յուրահատուկ տեղ էր գրավում Սալիկյան, որը գրառվել էր V-VI դարում՝ կարտինգների գահատոհմի թագավոր Հյոլրիկի կառավարման ժամանակաշրջանում (481-511թթ.):

Սալիկյան պրավիպյի՝ «Ձեռքերը կաթսայից փրկագնելու մասին (LIII) վերտառության 1 և 3 դրվագները (LIII.1.3.) և «դատարան չմերկայանալու վերաբերյալ» LVI վերմագրի 1 դրվագը (LVI. 1) մվիրված էր եռացրած ջրով փորձությունների դատական ապացույցների հիմնավորվածությանը: Մեղադրյալի դատական փորձությունը կամ

⁴ Законы Хаммурапи, М., 1960; Хрестоматия по истории государства и права зарубежных стран, М., 1984, 12, 18, стр. 28-29.

⁵ Shu Աստվածաշունչ, Stuttgart, 1991, էջ 643:

⁶ Законы Хаммурапи, М., 1960; Хрестоматия ..., стр. 28-29.

⁷ G. Frederick, Jr. K o m p i n, նշվ. աշխ., էջ 58:

արաբողոքությունը տեղի էր ունենում մասնատրաշնկ երկաթով: Տվյալ ժամանակաշրջանի մարդկանց իրավական մտածողությանը և պատկերացմանը՝ արդար դատաստանն իրականացվում էր «գերբնական ուժի»՝ Ստոմո դատաստանի միջոցով: Դատական փորձությունը կատարվում էր կաթսայի եռացրած ջրով: Փորձության ենթարկվող կասկածյալը կամ մեղադրյալը պարտավոր էր իր ձեռքն ընկղմված պանել կաթսայի եռացրած ջրի մեջ այնքան ժամանակ, քանի դեռ չէր արտաբերել սրբազան ու մվիրական, պատրաստի ու ամփոփոխ ոգեկոչման արտահայտությունները: Չեղքը կապում և որոշ ժամանակ անց մանրագինն քուժագնում էին դատարանում: Եթե փորձարկվողի ձեռքի վերքը սահմանված ժամանակում ամբողջում և բուժվում էր, ապա դատարանը նրան ամենող էր ճանաչում, հակառակ դեպքում մա դատապարտվում էր օրենքի ամենայն խստությամբ: Սահմանված փորձությունից օրենքով թույլատրվում էր ազատվել միայն փրկագնի միջոցով, եթե կասկածյալը կամ մեղադրյալն օրենքով նախատեսված կարգով տուգանք էին վճարում տուժողին և թագավորին:⁸ Իհարկե, փրկագնումը՝ որպես արտոնություն, մախատեսված էր հարուստ և ունեւոր խավերի ու խմբերի համար:

Ֆրանսիայի ավատատիրական թագավորությունում՝ դեռևս նրա սկզբնավորման ու կազմավորման ժամանակաշրջանում, քացի դատական փորձություններից, դատարանում ապացույց էր համարվում երդում-ցուցումները, ինչպես մասնատրական մեղամարտը: Իսկ վերջին դեպքում թույլերը, հիվանդները և կամայք կարող էին իրենց փոխարեն առաջ քաշել կամ առաջադրել, այսպես ասած, մարտունակ ռազմիկներին:

Ժամանակակից ամերիկյան իրավագետ-պատմաբան Ֆրեդերիկ Ջ. Ջենսինը «Անգլո-ամերիկյան իրավունքի պատմական մեթոդություն» աշխատությունում հիշատակում է, որ քրիստոնեության հետ մեկտեղ դաժան փորձությունները տարածվում էին Արևելյան Եվրոպայում, Անգլիայում և Իռլանդիայում: Փորձությունները գլխավորապես լայն կիրառում են ստանում սկսած IX-XII դդ.:⁹ Գործածվել են դաժան փորձությունների չորս ձևեր՝ եռացրած կամ սառը ջրով, շիկացած երկաթով և նվազագույն կերակրով: Առաջին երկուսը կիրառվում էր աղքատների և ամազատների նկատմամբ: Ամազատների նկատմամբ գործածվում էր մասնատրաշնկ երկաթով փորձությունը:

Նվազագույն կերակրով փորձությունը գործադրվում էր հանցագործության կատարման մեջ մեղադրվող հոգևորականի նկատմամբ:¹⁰

Հնագույն Անգլիայի թագավորությունների օրենսդրություններում հիշատակվում են քրեական դատավարության իրավունքի մորմերի խախտման դեպքերում դատարանի կողմից նշանակվող այնպիսի փորձություններ, որոնք կիրառվել են դեռևս Հնագույն Բաբելոնի և Հնագույն Հնդկաստանի թագավորությունների քրեական դատավարություններում:

Այսպես՝ Ուեստսեքսի Իմն թագավորի (688-726թթ.) օրենքների 37 հոդվածի համաձայն, եթե կեղը բազմաթիվ անգամ մեղադրվել էր գողության կատարման մեջ և կաթսայի եռացրած ջրի միջոցով ճանաչվել էր որպես հանցագործ-մեղադրյալ, ապա կարում էին նրա ձեռքը կամ ուրքը:¹¹

Էդգար թագավորի (959-975թթ.) օրենքների իրավական տեսության համաձայն՝ դատական փորձությունը կարող էր փոխարինվել նյութական պատասխանատվությամբ: Նա հարյուրակների տիրույթների վերաբերյալ իր հրամանագիր-օրենքում հիշատակում է, որ «եռակի փորձությունը պետք է գմահատել երեք ֆունտ, իսկ առանձինը՝ մեկ ֆունտ»:¹²

Դատական դաժան փորձությունները որպես՝ հանցագործության ապացուցման միջոց, որոշակի տեղ էին գրավում մասնատրաշնկ II թագավորի (978-1016թթ.) ընդ-

⁸ Хрестоматия памятников феодального государства и права стран Европы, М., 1961, стр. 21-23.

⁹ G. Frederick, Jr. Kempin, *Աշխ.*, էջ 58:

¹⁰ Նույն տեղում, էջ 59:

¹¹ Attenborough. *The Laws of Earliest English Kings*. London, 1922; Smith G. A *History of England*. Third edition. New-York, 1966, p. 24-25.

¹² Stubbs W. *Select Charters and other illustrations of English Constitutional History*. Oxford, 1870, p. 69-70.

մերում:¹³ Ընդ որում, իմչպես Էդգար, այնպես էլ Էտելրեդ II թագավորների օրենքներում հիշատակվում է երկակի և եռակի դաժան դատական փորձությունների մասին:

Անգլիայի ավատատիրության իրավունքի արդյունքները հավաստում են, որ 938թ. մինչև 1000թ. ընկած ժամանակաշրջանում դատական փորձությունների իրավական հիմունք է եղել ամհայտ հեղինակների կողմից գրված և քրեական դատավարությունում կիրառված, «Շիկացած երկաթով ու եռացրած ջրով, փորձությունների մասին օրենքը»:

Հիշյալ օրենքի I հոդվածում ուղղակի գրված է «Աստծու հրամանով՝ երկաթով կամ ջրով փորձությունների կատարումը պատվիրագրվում է Քենտերբերիի արքեպիսկոպոսին, մյուս եպիսկոպոսներին»:¹⁴ Իսկ փորձության կատարումը տեղի էր ունենում եկեղեցում՝ քահանաների ներկայությամբ: Եթե փորձությունը կատարվում էր ջրով, ապա այն պետք է տաքացվեր մինչև եռման աստիճան: Որպես կանոն՝ եռման ջրի շոգեկաթսան պետք է լիներ երկաթից կամ պղնձից, կապարից կամ հրակայուն կավից: Եթե կասկածալի կամ մեղադրյալը ենթարկվում էր փորձության շիկացած՝ երկաթով, ապա մա ըմպում էր սրբագործված կամ օրհնված ջուրը, կապկպում էին մրա այն քա. գուլը, որով բռնելու և նետելու էր ամրաշեկ դարձած երկաթը: Դրանից հետո փորձադիվորի քազուկը կնքվում և երբեք օրը բուժագնվում էր՝ դատարանում ապացուցելու համար մրա մեղքը կամ անմեղությունը: Այդ օրենքի 6-րդ հոդվածը սահմանում էր, որ դատական փորձության արդյունքի կարգը խախտելու դեպքում փորձությունը համարվում էր անվավեր, իսկ հանցագործության կատարման մեջ մեղադրվողը թագավորին չհնազանդվելու պարագայում տուգանվում էր 120 շիլլինգով: Սակայն նշված օրենքում չէր հիշատակվում, թե դատական փորձությունը մնա պարագայում կրկնվելու է, թե ոչ: Պետք է նմադրել, որ այն շարունակվելու էր այնքան ժամանակ, քանի դեռ կասկածալի կամ մեղադրյալի մեղքը կամ անմեղությունն ապացուցված չէին դատական կարգով: Եվրոպական մայրցամաքում IX-XII դարերում դատական դաժան փորձությունները գործածվում էին ոչ միայն ծանրագույն հանցագործությունները բացահայտելու, այլև քաղաքական նպատակների հասնելու համար: Միջմատարյան Անգլիայում, որպես կանոն, դատական դաժան փորձությունները կիրառվում էին միայն այն դեպքում, երբ ամհրաժեշտ էր քրեական գործերը հասցնել հավաստի և վերջնական լուծման: Ծանրագույն հանցագործությունները բացահայտելու համար դատական դաժան փորձության էին ենթարկվում ոչ միայն տղամարդիկ, այլև խիստ անհրաժեշտ դեպքերում՝ մահ կանայք:¹⁵

Արևմտյան Եվրոպայում «Աստվածային դատաստանի» յուրաքանչյուր դաժան փորձություն, ըստ էության, իրենից ներկայացնում էր եկեղեցական մի փառավոր արարողության քաղկացուցիչ իրադարձություն: Չմայած բարձրաստիճան հոգևորականները ծանրակշիռ աջակցություն էին ցույց տալիս դատական դաժան փորձությունների իրականացմանը, այնուամենայնիվ, այդ առնչությամբ արդեն IX դարում բազմաթիվ ու բազմաբնույթ էին մահ բողոք-գանգատները դատական դաժան փորձությունների գործադրման դեմ: Իսկ XII դարից սկսած՝ այն քննադատության արժեքի տարբերություն ունեւ և համընդհանուր դժգոհության տեղիք էր տալիս հասարակական լայն խավերի ու խմբերի շրջանակներում: Մեղմելու համար հասարակական վրդովմունքը, հոգևորականությունը տարաբնույթ փաստարկներ էր մեջբերում, որոնք հավաստի և համոզեցուցիչ չէին: Իսկ աշխարհիկ քաղաքական իշխանությունը դատական դաժան ու ծանր փորձությունների դադարեցումը հիմնավորում էր մրանով, որ մինչև XI դարը հռոմեական կաթոլիկ եկեղեցու պապերը ենթարկվել էին աշխարհիկ դատական ատյաններին և այդ պապերից շատերը մշամակվել ու պապական աթոռից հեռացվել էին կայսր-տիրակալի կողմից:¹⁶

1215թ. հրավիրվում է Լյուսեբրականության չորրորդ խորհրդի մատաշրջան, որտեղ խորհրդի ազդեցիկ ու հեղինակավոր անդամները նպատակասլաց և արտակարգ

¹³ *Attenborough. The Laws of Earliest English Kings. London, 1922, Stubbs W. Select Charters and other illustrations of English Constitutional History. Oxford, 1870, p. 71-72.*

¹⁴ *Shu Xpoccmomamx nambmnmkov qeodamamnofo focyamapcmam և npan ccmam Evmopu. M., 1961, cm. 91- 92.*

¹⁵ *G. Frederick, Jr. Kempin, Աշխ., էջ 59-60:*

¹⁶ *Նույն տեղում, էջ 60:*

քննատարության են ենթարկում հոգևոր դատական դատան փորձությունների գործադրումը: Խորհրդի ատուվածաբան անդամները Աստվածաշնչի հոգևոր դրույթներով էին հիմնավորում միայն մրա դատատանների ճշմարիտ և արդար լինելը՝ պնդելով, որ Աստված ինքն է տալիս հոգևոր պատիժներ ամհավատության, ստախոսության, ամբարշտականության և հոգևոր բոլոր մեղքերի համար: Միմյուր, այսպես կոչված, «Աստվածային դատաստանները» հակաաստվածային, հակահոգևոր հմարքներ են, որ հակասում են Աստծու կամքին և ճրա մկատմամբ եղած հավատքին, հույսին և սիրուն: Նրանք միաժամանակ հաստատագրում էին, որ Աստված ֆիզիկական տամջամքներ չի մախատեսել մարդու, մույնիսկ համցագործների համար, և որ համցագործությունը աշխարհիկ մեղք է: Լյութերականության չորրորդ խորհրդի կողմից «Աստվածային դատաստանի» մերժումը արժանանում է քաղաքական իշխանությունների և ժողովուրդի բուում հավանությանը: Այդ խորհրդի որոշմամբ՝ վանականներն այլևս իրավունք չունեին իրականացնելու դատական դատան փորձություններ: Իսկ պետական-իրավական տեսակետից դա մի առաջադիմական քաղաքական քայլ էր եկեղեցին պետությունից, աշխարհիկ իշխանությունից անջատելու գործընթացի մեջ:¹⁷

Դատական դատան փորձությունների գործադրման փոխարեն համցագործության կատարման մեջ մեղադրվողներին դատապարտելու, ինչպես նաև արդարացնող կամ դատապարտող դատավճիռ կայացնելու համար դատավորներն աստիճանաբար սկսում էին դիմել երդվյալ ատենակալների իրավական իմտոխառտին՝ երդվյալ ատենակալների դատարանին:

Դատական միտների ժամանակ իրենց կարծիքն արտահայտելիս երդվյալ ատենակալները հիմք էին ընդունում ոչ թե վկայությունները, այլ տվյալ գործի վերաբերյալ ձեռք բերված բոլոր տեղեկությունները: Սակայն դատավարության այդ կարգը մորամուծություն էր, և դատարանը իրավունք չունեի որևէ ձևով հարկադրել մեղադրյալին՝ ենթարկվելու քրեաիրավական դատավարության այդ մոր կարգին: Եվ եթե մա մերժում էր ժյուրիին՝ երդվյալ ատենակալ դատավորներին, ապա քրեական գործը քննող դատարանը փակուղու առաջ էր կանգնում: Քրեական դատավարության այս փակուղին կամ դատավարական այս քացն իր վերջնական լրացումն է ստանում 1275թ. Վեստմինստերյան I ստատուտում:¹⁸ Եթե մեղադրյալը հրաժարվում էր ժյուրիին ընդունելուց, ապա ձեռքակալվում և ենթարկվում էր ֆիզիկական տամջամքների: Բանտարկյալները հիմնականում չէին ընդունում ժյուրիին, քանի որ այն մշանակված էր դատավորներից, որոնք մախսկնում իրենց դատապարտել էին: Իսկ դա մշանակում էր, որ մեղադրական դատավճիռը մախսոթը կանխադշված քնույթ էր կրում: Դատաիրավական այս քացը կամ խոչընդոտը վերացվում է 1351-1352 թթ., երբ որոշվում է ժյուրիի կազմում չընդգրկել այն դատավորներին, ուրբեր դատապարտել էին մեղադրյալին: Քրեական դատավարության այս ընթացակարգին դատավարական վերջակետ է դրվել մտավորապես հարյուր տարի հետո: Ձանի որ ժյուրիի անդամների համար քրեական դատավարության ընթացքում իրավական հիմքը կենսավորված ու գիտելիքներն էին, ուստի հմարավոր էր ու չէր քացառվում գիտակցաբար կամ ոչ գիտակցաբար սխալ դատավճիռի կայացումը: Եվ եթե դատավորը կասկածում էր ժյուրիի կայացրած դատավճիռի արդարացիությունը, ապա մա մշանակում էր 24 մարդուց քաղկացած մեկ այլ ժյուրի՝ կեղծիքի համար դատապարտելու առաջինի անդամներին: Վերջիններիս մեղավոր ճանաչվելու դեպքում դատարանը իրավունք ուներ ձեռքակալելու առաջին ժյուրիին և քոմագրավելու մրա շարժական կայքը՝ հոգուտ թագավորական իշխանության: Դատավորի այսպիսի որոշումը չկատարելու կամ արհամարհելու դեպքերում դատարանը կարող էր ժյուրիին մեծ չափերի հասնող տուգանքի ենթարկել:

XVI դարում ժյուրիին՝ երդվյալ ատենակալ դատավորների իմտոխառտը, պատասխանատու է դառնում մաև այլ, ընդիտալ մինչև Աստղային պալատի դատավարական գործընթացների համար:¹⁹

Այսպիսով, Արևմտյան Եվրոպայում, առանձնապես Անգլիայում, «Աստվածային դատաստանի» դատան փորձություններն աստիճանաբար դուրս են մղվում քրեա-

¹⁷ G. Frederick, Jr. Kempin, *Ձվ. աշխ.*, էջ 62:

¹⁸ Նույն տեղում, էջ 63:

¹⁹ Նույն տեղում, էջ 63-64:

կան դատավարությունից, կանխվում է դատական ապացույցների ձեռքբերման դատական փորձությունների ոչ իրավական համակարգը: Մկսվում է եկեղեցին քաղաքական իշխանությունից տարանջատելու գործընթացը. հանցագործության կատարման մեջ կասկածվողների կամ մեղադրվողների վերաբերյալ քրեական գործերի դատավարության իրավունքի վերապահումը աշխարհիկ դատարանների իրավագործությանը և երրվյալ ատենակալների դատարանների կազմավորումը:

СУДЕБНЫЕ ИСПЫТАНИЯ В АНГЛИЙСКОМ ПРАВЕ (VII-XI вв.)

Резюме

Э. Есаян

В Западной Европе, особенно в Англии, суровые судебные испытания как духовная мера наказания “Божественной расправы” постепенно вытеснялись из уголовного процесса, была отменена несудебная структура получения доказательств с помощью суровых испытаний, начался процесс разграничения церкви от политической власти. Уголовное судопроизводство в отношении преступников, привлеченных к уголовной ответственности, было передано под ведение светских судов, также основался и сформировался Суд присяжных заседателей.